

**ВІДТВОРЕННЯ КОЛОНІАЛЬНИХ МОТИВІВ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ**

У статті розглядаються особливості відтворення колоніальних мотивів Вікторіанської доби у перекладах українською мовою.

Ключові слова: культурно-маркований знак, Вікторіанська доба, перекладацькі тактики, соціо-семіотичний підхід.

The article highlights the specific features of reproducing Victorian culturally-marked signs, which represent colonial motives.

Key words: culturally-marked sign, Victorian era, translation tactics, socio-semiotic approach.

На сьогодні актуальною залишається проблема перекладу творів, які належать до світової класики. Такий зоряний період в історії Британії в цілому, і в англійській літературі зокрема як Вікторіанство, на українському культурному тлі представлений доволі дискретно. З півсотні романів Чарлза Діккенса українською мовою перекладено лише півдесятка, з 49 п'єс Бернарда Шоу перекладені і опубліковані лише три – “Пігмаліон”, “Учень диявола” та “Професія місіс Уоррен”. Тому завданням перекладачів є узагальнення досвіду таких незрівнянних майстрів художнього перекладу, як П. Куліш та І. Франко, М. Рильський та М. Зеров, М. Бажан та М. Москаленко. Перекладачі мають працювати і над упорядкуванням інструментарію перекладознавства. Початок цієї роботи закладається у дослідженнях вітчизняних науковців.

Вікторіанська епоха в історії Британії є найвиразніше маркованою у соціальному, культурному та історико-політичному планах. У британському соціумі інтерес до Вікторіанства ніколи остаточно не зникав. Нині в Англії спостерігається небувале захоплення діячів культури та мистецтва цією епохою. Нещодавно були здійснені нові кіноверсії за п'єсами Оскара Вайлда “An Ideal Husband” та “The Importance of Being Earnest” за участю найвідоміших британських акторів. З'явилися нові екранізації романів Уїлкі Коллінза “Жінка в білому” та “Місячний камінь”, також на екрани вийшло декілька фільмів за книгою Шарлоти Бронте “Джен Ейр”. Варто також згадати один з найкращих британських романів 90-х років, який отримав Букеровську премію 1990 року, “Possession” (“Одержимість”), написаний А. С. Байєтт. Роман “Possession”, як і роман Джона Фаулза “The French Lieutenant’s Woman” (“Коханка французького лейтенанта”), детально і залюблено відтворює Вікторіанську дійсність з усіма її соціокультурними особливостями. Роман Антонії С. Байєтт був цікаво екранізований у США (хоча, здавалося б, інтертекстуальна стихія його має опиратися інтерсеміотичному перекладу), а у 2002 році – перекладений російською мовою. З'явилася нова екранізація роману Чарлза Діккенса “Девід Копперфілд”, в якій роль Девіда грає актор, відомий своєю участю у “розрекламованому” фільмі “Гаррі Потер”. Саме це свідчить про велику знакову силу епохи Вікторіанства, яка притягає увагу наших сучасників.

Твори письменників-вікторіанців, а також романи сучасних авторів, які свідомо відтворювали вікторіанську дійсність у своїх романах, насичені і пронизані культурно- та темпорально-маркованими знаками. Передача цих знаків у перекладі дає можливість відтворити повну картину світу вікторіанців. Втім, треба зазначити, що темпорально- і культурно-марковані параметри становлять специфічну проблему для перекладу, яка не має простого, однозначного вирішення. Для передачі їх у перекладі перекладачеві

необхідно дослідити цілий комплекс асоціацій, які викликав той чи інший знак в уяві вікторіанців. Для роз'яснення цільовій аудиторії ідей, образів, асоціацій, які викликав у вікторіанців той чи інший знак, перекладачі застосовують різноманітні тактики.

Це тактики, спрямовані на прояснення конотацій першотвору, наприклад, пояснення безпосередньо у тексті твору, описовий переклад, додавання, знаходження контекстуального відповідника, коментар. Їх можна об'єднати в один цілісний соціо-семіотичний підхід до перекладу художнього тексту.

Соціо-семіотичний підхід до перекладу художнього тексту передбачає ретельне вивчення відповідної картини світу носіїв оригінальної культури, суттєвіших темпоральних, соціальних та індивідуально-психологічних концептів вихідної культури з метою адекватного їхнього відтворення у культурі сприймача за допомогою як відповідної стратегії, так і перекладацьких тактик.

Врахування перекладачем соціо-семіотичних параметрів, а саме, пояснення певних соціокультурних одиниць (за допомогою відповідних тактик), врахування усіх елементів вертикального контексту відкриває нові можливості для розвитку перекладознавства.

Культурні концепти певної епохи відображаються у художніх текстах за допомогою мовних одиниць, які ми пропонуємо визначити як **культурно-марковані знаки**. Культурні та темпоральні маркери утворюють вертикальний контекст художнього твору. Виходячи з твердження, що: слово – це знак, за допомогою якого людина сигналізує іншим про те, що відбувається у її свідомості, видається досить правомірним визначити проблему функціонування культурно-маркованих знаків у тексті художнього твору як семіотичну. Культурно-маркований знак – поняття, дещо ширше за обсягом, ніж поняття “реалія”. Реалії репрезентують поняття, що повністю, або частково, відсутні у світобаченні більшості читачів цільової культури. Культурно-марковані знаки можуть бути більш-менш зрозумілими читачам перекладу, проте вони не викликають таких самих чітко окреслених конотацій, асоціацій та уявлень, які виникають у читачів оригіналу. Соціо-семіотичний підхід до перекладу художнього тексту підкреслює домінантне значення культурно-маркованих знаків у тексті перекладу, наголошує на індивідуальності авторського світовідчуття та світогляду, а також на соціальному значенні художньої прози.

Колоніальна тема у житті та літературі англійців породжує велику кількість понять, які і зараз викликають у англійців чіткий ланцюжок асоціативних зв'язків. Цей ланцюжок необхідно у той чи інший спосіб ввести в переклад, отже, ми виділяємо окрему групу: *колоніальні мотиви у творах письменників-вікторіанців*.

Такі поняття як *Indian nabob, collector of Boggley Wollah, Alderman, Colonel, corporal* з'явилися як наслідок інтенсивного взаємообміну культур Британії з країнами, які вона протягом XIX століття перетворювала на власні колонії. Вони містять цілу низку соціокультурних асоціацій, які одразу ж стають явними для англійців, але на жаль, залишаються незрозумілими та навіть невідкритими для читачів перекладу не англійців. Наприклад, англійське *Colonel* не є синонімом українського поняття *полковник*. В Англії це військове звання означає майже титул, оскільки полковниками у цій країні могли стати лише люди заможні, які мали певний соціальний статус. Читаючи у Теккерея, Діккенса та інших – *Colonel*, ми маємо одразу ж уявити людину заможну, наділену високими моральними якостями, виховану відповідно до ідеалів аристократії. Поряд з *Colonel* англійське “*corporal*” стає у Теккерея “тільки непомітним капралом” [3, с.56]. Читачі, не обізнані з політикою Англії періоду правління королеви Вікторії, які не читали про колонії Британської Імперії в Індії, не зможуть уявити Джоза Седлі [3, с.34], який був справжнім “*Indian nabob*”, “*collector of Boggley Wollah*” [6, р.22]. У цьому випадку доречним є коментар перекладачки Ольги Сенюк щодо реалій того часу: “*Набоб – спершу титул володарів провінцій в імперії Великих Моголів. Потім так почали називати багатих індійців і тих європейців, що розбагатіли в Індії*”. “*Collector of Boggley Wollah*” – “*збирач податків у Боглі-Уолагу*” [3, с.612].

Культурні та темпоральні маркери Вікторіанської епохи, які перекладач пояснює у коментарі, ніяк не позначаються у тексті українського видання роману “Ярмарок суети” (“Вища школа” 1983 р.). І якщо читач не здогадається спробувати знайти коментар у кінці книги, то усі незрозумілі соціокультурні одиниці так і залишаться нерозкритими.

У цілому поколінні вікторіанців існував певний прошарок людей, які провели частину, або все своє життя в Індії. Без сумніву, життя у цій екзотичній країні, далекої від англійської цивілізації залишало неповторний відбиток на способі життя цих людей: їхніх звичках, характері, поведінці. Усі військові англійці хоча б деякий час служили в колоніях Британії. Не дивно, що у їхніх співвітчизників склався певний стереотип, наприклад, щодо характеру англійського генерала, або полковника. Наприклад: “*He was eccentric, I admit. But only in later years. And that was the result of the Indian climate, and marriage, and indigestion, and other things of that kind*” [7, р.267-268]. – “*Он был чужак, это правда. Но только в преклонных летах. И под влиянием индийского климата, женитьбы, несварения желудка и прочего в этом роде*” [4, с.456].

Колоніальні мотиви ми зустрічаємо у творах не тільки письменників-вікторіанців, але й у письменників, які свідомо відтворювали у своїх творах “поствікторіанський шлейф”. Р. Кіплінг захоплювався мужністю та стійкістю тих, хто самовіддано служив інтересам Британської імперії, він вихваляв їхню силу, терплячість, витривалість, почуття обов’язку. Пізніше (на початку ХХ століття, після I світової війни) були створені оповідання про Схід Сомерсета Моєма. У них вже виражаються інші настрої, але незмінними героями залишаються “застебнуті на всі гудзики” англійські джентельмени. Окремою темою залишається проблема відносин між англійцями, які працювали в колоніях, а також туземцями. Зверхнє ставлення вікторіанців до народів, що жили в колоніях Британської імперії, дає поштовх для створення унікальних романів, наприклад, роману письменниці Дж. Піс “Wide Sargasso Sea” [5]. Цей роман, на жаль, залишається неперекладеним ані українською, ані російською мовою. Темою, яка розглядається в ньому, є складна доля жінки-креолки, тобто колоніальної жінки. Хоча ця тема не є новою для англійської літератури (присутня вона і у всесвітньовідомому романі англійської письменниці Шарлотти Бронте “Джейн Ейр”), для повного розкриття та розуміння читачів, вона вимагає глибокої аналітичної передмови та коментарів. Метою таких пояснень є забезпечити розуміння усіх культурно та темпорально-маркованих одиниць роману, а тим самим, і адекватне сприйняття тексту перекладу.

Прагнення зберегти і донести до читачів перекладного твору історико-культурну інформацію, закладену в тексті оригіналу, і тим самим підвищити престиж літератури в цілому та класичної літератури, зокрема, навчити людей читати художню літературу, – повинно змусити перекладачів шукати засоби для “наближення” віддаленої епохи до аудиторії читачів у всіх її проявах. Деякі теоретики і практики перекладу доводять, що додаткове пояснення, оформлене у вигляді коментарів, виносок, приміток тільки переобтяжує твір. І. Левий зазначав, що примітки є недоречними, адже вони переривають процес читання і виносять семантичну одиницю – компонент твору за його межі [2, с.135].

Літературознавець М. Гаспаров зазначає: “головна біда наших коментарів... у тому, що вони дають про кожне ім’я, яке згадується, загальну довідку, а не пояснення, чому воно використане саме у цьому місці і що воно має сказати читачеві”. Але, на нашу думку, читаючи твір, насичений великою кількістю культурно-маркованих знаків, і не маючи можливість ознайомитись з поясненням, пересічний читач втрачає велику кількість позатекстової інформації. Як вихід, І. Левий пропонує пояснювати імена і власні назви лише тоді, коли вони згадуються уперше [2, с.135].

Для кращого пояснення та доповнення соціокультурних особливостей, які перекладач зустрів у тексті оригіналу, можна подати необхідну інформацію у передмові, або післямові. На наш погляд, це не найкращий варіант, тому що читачеві зручніше буде знаходити пояснення безпосередньо у тексті перекладу в процесі читання, а не повертатися, наприклад, до передмови і перечитувати її.

Якщо вже у самій колісці Вікторіанства, Британії, зараз виникають такі дивовижні порушення картини тогочасного світу, то завдання сьогоденного перекладача вікторіанської літератури – *донести до свого читача без руйнівних викривлень засадничі ідейно-культурні, соціально-психологічні та предметно-образні виміри Вікторіанської доби* – збільшується у рази.

Українська мова представляє потужний арсенал різноманітних художніх засобів, здатних при творчому відношенні створити цільовою мовою твір рівновеликий оригіналу. Для досягнення високих результатів роботи перекладач має пам'ятати, що кожен знак віддаленої епохи містить чітко окреслені асоціації у вихідній культурі, керуватися соціо-семіотичними засадами підходу до перекладу художнього тексту, і, водночас, творчо оперувати досягненнями найкращих майстрів українського перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаспаров М. Л. О переводимом, переводах и комментариях // Литературное обозрение. – М: Советский писатель, 1988. – № 6. – с.45-48.
2. Левый И. Искусство перевода: Пер. с чешск. – М.: Прогресс, 1974. – 397с.
3. Теккерей, В. М. Ярмарок суєти: Роман без героя / Пер. з англ. О. Сенюк. – К.: Вища школа. Вид-во при КДУ, 1983. – 622 с.
4. Уальд, О. Пьесы / Пер. с англ. и француз. И. Кашкина. – М.: Гос. из-во “Искусство”, 1960. – 276 с.
5. Rhys, Jean. Wide Sargasso Sea. – Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1997. – 151 p.
6. Thackeray, W. Makepeace. Vanity Fair. – L.: Penguin books, 1994. – 672 p.
7. Wilde O. The Importance of Being Earnest / Five plays by O. Wilde (with an Introduction by Hesketh Pearson). – USA and Canada: Bantam Books, 1961. – P. 209-268.